

KRZYSZTOF JASIECKI

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

ORCID: 0000-0003-0433-9194

kjasieck@sgh.waw.pl

Kumulacja prywatnego bogactwa w okresie pandemii koronawirusa jako wskaźnik globalnych zmian gospodarczych i politycznych

Accumulation of Private Wealth during
the Coronavirus Pandemic as an Indicator
of Global Economic and Political Changes

Słowa kluczowe:

prywatne bogactwo,
pandemia, COVID-19, elity
bogactwa, kontrowersje,
stosunki międzynarodowe

Keywords:

private wealth, COVID-19,
pandemic, controversy,
wealth elite, international
relations

Kumulacja prywatnego bogactwa w okresie pandemii koronawirusa jako wskaźnik globalnych zmian gospodarczych i politycznych

Pandemia koronawirusa stała się czynnikiem przyspieszającym erozję dominującej pozycji państw zachodnich, a przy tym wzmocniła polaryzację i fragmentację różnych regionów świata. Na tle takich zmian artykuł rozpatruje kumulację prywatnego bogactwa jako wskaźnik globalnych zmian gospodarczych i politycznych. Zwraca uwagę na trudności szacowania bogactwa, a jego kontekst teoretyczny określa redefiniowanie logiki władzy państwa i władzy kapitału, które w okresie przeciwdziałania pandemii istotnie wzmacnia rolę rządów w relacjach z elitami bogactwa. Charakteryzowane są rozkłady bogactwa w wybranych największych gospodarkach świata, jego koncentracja w górnym procencie populacji państw, długookresowe nierówności socjoekonomiczne, zmiany liczby milionerów i kierunków dystrybucji bogactwa, a także polaryzacja majątkowa wraz z dyskusją o przyczynach tego zjawiska w okresie pandemii. W konkluzji zawarte są uwagi dotyczące niektórych implikacji ustaleń dotyczących prywatnego bogactwa dla badań nad stosunkami międzynarodowymi, kapitalizmem i elitami.

Accumulation of Private Wealth during the Coronavirus Pandemic as an Indicator of Global Economic and Political Changes

The coronavirus pandemic has become a factor accelerating the erosion of the dominant position of Western countries, as well as increasing the polarization and fragmentation of world regions. In the context of these changes, the article recognized the accumulation of private wealth as an important indicator of global change. Its theoretical perspective is determined by the redefinition of the logic of state power and capital power, which in the period of counteracting the pandemic strengthens the role of governments in relations with the wealth elite. It describes the distribution of wealth in the largest economies of the world, its concentration in the highest percentage of the country's population, inequality, changes in the directions of wealth distribution, together with an overview of the causes of this phenomenon. It concludes by commenting on some of the implications private wealth data can have for international relations, capitalism, and elite research.

Wstęp

Celem poniższego artykułu jest charakterystyka głównych kierunków kumulacji prywatnego bogactwa w okresie pandemii COVID-19 rozpatrywana jako znaczący wskaźnik globalnych przemian gospodarczych o ważnych implikacjach geopolitycznych. Kontekst podjętej problematyki wyznaczają erozja porządku neoliberalnego i dominującej pozycji państw zachodnich oraz ich polityczna i ekonomiczna fragmentacja. Przejawami takich tendencji stały się między innymi kryzys finansowy lat 2007–2008 i kryzys strefy euro oraz wystąpienie Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej. Ważnym symptomem politycznej rekonfiguracji zachodniej hemisfery stało się utworzenie z inicjatywy prezydenta Joe Bidena nowego sojuszu obronnego w regionie Indo-Pacyfiku, którego członkami są Stany Zjednoczone, Australia i Wielka Brytania (AUKUS)¹. Alians ten stanowi anglosaską reakcję na narastające przesuwanie się centrów rozwoju do Azji Wschodniej, zwłaszcza Chin, a także na spadek globalnego potencjału i roli UE, która jest coraz bardziej introwertyczna i stagnacyjna, osłabiona brexitem, nakładającymi się kryzysami (gospodarczymi, migracyjnymi, ekologicznymi, instytucjonalnymi itd.) oraz wewnętrznymi dysfunkcjonalnymi podziałami politycznymi i tożsamościowymi.

Realizacja celu artykułu wiąże się z odpowiedzią na kilka pytań badawczych: Jak pandemia COVID-19 wpływała na kumulację prywatnego bogactwa w różnych państwach i regionach świata? Które z nich zyskują, a które tracą na jej przebiegu i konsekwencjach? W jakiej mierze globalne tendencje gospodarcze znajdują odzwierciedlenie w obszarze prywatnego bogactwa? Ile w nich kontynuacji, a ile zmiany? Co ustalenia dotyczące prywatnego bogactwa mogą wnieść do badań nad stosunkami międzynarodowymi, kapitalizmem i elitami?

- 1 Niektóre gospodarcze konsekwencje powstania AUKUS obrazuje fakt, że przystąpienie Australii wiązało się z wycofaniem się Canberry z kontraktu z francuskim koncernem Naval Group na budowę dwunastu konwencjonalnych okrętów podwodnych o wartości 66 mld dol. W ramach nowego sojuszu Australia ma zbudować okręty podwodne o napędzie atomowym oparte na technologiach amerykańskich i brytyjskich.

Definicja prywatnego bogactwa, źródła danych i ich ograniczenia

Oksfordzki *Słownik finansów i bankowości* definiuje majątek bądź bogactwo (ang. *wealth*) jako wartość aktywów netto będących własnością osoby fizycznej lub grupy osób fizycznych pomniejszoną o wartość wszelkich długów i zobowiązań obciążających te aktywa². Bogactwo przejawia się w różnych formach: pieniądzech, udziałach w firmach, obligacjach, instrumentach dłużnych, nieruchomościach (ziemi, budynkach), własności intelektualnej (patentach, prawach autorskich) bądź wartościowych przedmiotach (luksusowych samochodach czy dziełach sztuki). Wycenę składników majątkowych wyróżniają niepewność i fluktuacje, gdyż wiele z nich nie podlega waloryzacji rynkowej lub może mieć zmienne ceny³.

Badania zamożności są jednak zwykle obciążone znaczącymi trudnościami w zakresie precyzyjnego uchwycenia liczby ludzi bogatych i wielkości ich majątków. Niezależnie od przyjętej perspektywy teoretycznej natrafiają one na duże trudności metodologiczne, w tym ograniczony dostęp do źródeł informacji i respondentów, niesprzyjające regulacje prawne (np. chroniące dane osobowe) czy wielość sposobów tworzenia kapitału. Pieniądże lubią ciszę zarówno w państwach wysoko rozwiniętych, jak i na rynkach wschodzących, które często wyróżniają się niższą jakością instytucji i mniejszą transparentnością, co ogranicza możliwości badań porównawczych. Globalizacja finansowa powoduje z kolei, że niewystarczające jest szacowanie majątków w ramach państw, gdyż przepływy kapitałowe związane z handlem i inwestycjami zagranicznymi nie mogą być adekwatnie badane za pomocą standardowych metod oraz źródeł znanych na poziomie krajowym.

W rosnącym zakresie problem pomiaru dochodów dotyczy zwłaszcza korporacji międzynarodowych, które mają ogromne możliwości generowania zysków i przenoszenia ich na poziom transnarodowy w sposób trudny do uchwycenia statystycznego lub fiskalnego, m.in. ze względu na posługiwanie się cenami transferowymi bądź usługami rajów podatkowych. Jednym ze wskaźników takich praktyk jest rosnąca konsolidacja korporacji transnarodowych, których aktywa od dawna porównywane są z zasobami państw⁴.

2 *Słownik finansów i bankowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 202.

3 J. Black, *Słownik ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 225–226.

4 A. Zorska, *Korporacje transnarodowe*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.

Obok tradycyjnych form wyłączenia kapitału ze statystyk poprzez lokowanie go w zamkniętych funduszach powierniczych i fundacjach czy optymalizację podatkową pojawiło się wiele innowacji finansowych, które utrudniają szacowanie bogactwa. Rosnące znaczenie ma wśród nich bankowość ukryta (*shadow banking*) na granicy prawa lub poza prawem. Jej rozwój przyspieszają m.in. technologie finansowe (*fintech*), tj. startupy rozwijające usługi finansowe w nowej technologii *blockchainu*, umożliwiając rozwój nieuregulowanego rynku wirtualnych walut, jak bitcoin (BTC) bądź cyfrowe tokeny (BNB)⁵.

Kryzys finansowy lat 2007–2008, a później pandemia koronawirusa upubliczniły ograniczenia i sprzeczności podejścia neoliberalnego, dla którego dystrybucja bogactwa nie była priorytetowym zagadnieniem w ramach funkcjonalistycznego *mainstreamu* ekonomicznego. Ich przebieg i następstwa zmieniły język dyskursu ekonomicznego. Zwróciły uwagę na długo ignorowane źródła niezadowolenia i protestów, wśród których ponownie poczesne miejsce zajęła problematyka rozkładu dochodów, majątków i nierówności⁶. Jak zauważył Thomas Piketty, „historia podziału bogactw jest zawsze historią głęboko polityczną”⁷. Związanych z nią zagadnień nie da się sprowadzić do kwestii teoretycznych czy metodologicznych, technik pomiarowych, dostępności źródeł albo reguł rynku. Badania nad bogactwem uwikłane są w ideologie i polityki publiczne, które określają warunki tworzenia i reprodukcji zamożności⁸. Procesy globalizacji i finansjalizacji przyspieszyły oraz zwielokrotniły międzynarodowe transfery bogactwa. Usługi typu *private banking* i *wealth management* wykazują rosnące zainteresowanie wartością prywatnych aktywów finansowych, a także liczebnością i strukturą grupy osób bogatych – ich wiekiem, płcią, wykształceniem, profilem aktywności biznesowej itd.

5 K. Śledziwska, R. Włoch, *Gospodarka cyfrowa*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2020; K. Solarz, *Shadow banking: systemowa innowacja finansowa*, Społeczna Akademia Nauk, Łódź 2014.

6 M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.

7 T. Piketty, *Kapitał w XXI wieku*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2015, s. 35.

8 Na temat głównych problemów w badaniach nad bogactwem, najważniejszych obszarów badawczych oraz metod i technik w tym zakresie zob. K. Jasiński, *Czym jest bogactwo? Definicje, przedmiot i wybrane problemy badawcze*, [w:] *Świat (bez) pracy. Od fordyzmu do czwartej rewolucji przemysłowej*, red. J. Czarzasty, Cz. Kliszko, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2018, s. 181–202.

W tym sektorze usług wypracowano szeroko akceptowane źródła informacji o stanie światowego bogactwa. Najczęściej instytucje finansowe za kryterium bogactwa przyjmują płynne aktywa inwestycyjne, które bez większych strat czasowych i finansowych można szybko uruchomić w celu regulowania zobowiązań (np. depozyty bankowe). Wśród sposobów szacowania zamożności wyróżniamy estymacje ogólnego bogactwa w poszczególnych krajach oraz wzorce dystrybucji wśród dorosłej populacji wykorzystujące krzywą Lorentza i indeks Giniego⁹. Na tej podstawie szacowane są aktywa finansowe oraz liczba osób bogatych, *high-net-worth individuals* (HNWI), do których zalicza się posiadających przynajmniej 1 mln dol. Zbiorowość HNWI składa się z kilku subkategorii, wśród których wyróżnia się również osoby dysponujące aktywami w przedziałach 5–30 mln dol. – *very-high-net-worth individuals* (VHNWI) oraz powyżej 30 mln dol. – *ultra-high-net-worth individuals* (*ultra wealthy* – UHNWI)¹⁰.

Ponieważ państwa nie gromadzą informacji dotyczących majątków powstających na poziomie międzynarodowym, badania tej problematyki prowadzą instytucje finansowe działające globalnie. Wśród takich, których opracowania uznawane są za szczególnie wiarygodne, można wskazać publikacje: *World Wealth Report* przygotowywany przez dwie firmy świadczące usługi finansowe i konsultingowe – Merrill Lynch oraz CapGemini, *Global Wealth* amerykańskiej firmy doradczej The Boston Consulting Group, analizy *World Ultra Wealth* zespołu Wealth-X z The Euromoney Institutional Investor PLC Group, a także *Global Wealth Report* szwajcarskiego Credit Suisse Research Institute.

Ze względu na cele artykułu raport Credit Suisse z czerwca 2021 r. uznany został za zasadnicze źródło informacji o wielkości i dystrybucji prywatnego bogactwa w początkowym okresie pandemii koronawirusa. Uwzględnia on zarówno aktywa finansowe, jak i niefinansowe wraz z długami. Zamieszczone w nim szacunki opierają się na bilansach gospodarstw

9 Na temat krzywej Lorentza oraz indeksu Giniego zob. A. Szulc, *Krzywa Lorentza i indeks Giniego*, [w:] *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 147–150.

10 *World Ultra Wealth Report 2021*, The Wealth-X World, New York–London–Budapest–Cyberjaya 2021, s. 2. Raport analizuje zasoby bogactwa osób dysponujących majątkami powyżej 30 mln dol. Szerzej o dziedzinie bankowości prywatnej i zarządzania majątkiem zob. J. Pietrzak, *Ewolucja usług Private Banking & Wealth Management*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2013.

domowych sporządzanych przez krajowe agencje statystyczne z kompleksowym uwzględnianiem aktywów, które ludzie uznają za część swojego osobistego majątku: domów, mieszkań, gruntów, oszczędności i inwestycji¹¹. W rezultacie *Global Wealth Report 2021* wskazuje większą grupę milionerów niż inne publikacje o zbliżonej tematyce, a przyjęte w nim kryteria zaliczenia do kategorii HNWI określają raczej niski próg bogactwa¹², zwłaszcza gdy dla populacji tej uwzględnia się również aktywa niefinansowe, których wartość jest trudniejsza do oszacowania i porównań. Renoma szwajcarskiej bankowości uchyla jednak częściowo wątpliwości wobec prezentowanych szacunków.

Ważnymi atutami przywoływanego raportu są krajowe i regionalne rozkłady bogactwa, charakterystyka jego koncentracji w górnym procencie populacji wybranych państw, długookresowy obraz nierówności majątkowych, analiza zmian liczby milionerów i kierunków dystrybucji bogactwa, a także polaryzacji majątków w okresie pandemii COVID-19. Raport zawiera również część prognostyczną na lata 2020–2025 i szacunki zmian w wybranych państwach, których przedstawienie wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

Kontekst teoretyczny

W okresie pandemii koronawirusa uwaga Piketty'ego dotycząca politycznych aspektów bogactwa znalazła dodatkowe potwierdzenie. Bezprecedensowa interwencja państwa w wielu krajach świata przeciwdziałająca największemu kryzysowi gospodarczemu po drugiej wojnie światowej wiosną i latem 2020 r. radykalnie zmniejszyła znaczenie kapitału prywatnego. W praktyce zmienił się dominujący w świecie paradygmat zarządzania gospodarczego. Podobnie jak w czasie kryzysu finansowego lat 2007–2008 przebieg

11 *Global Wealth Report 2021*, Credit Suisse Research Institute, 2021, s. 21.

12 Przykładem zmian w tym zakresie są kryteria bogactwa w Polsce. Na początku lat dziewięćdziesiątych majątek o wartości kilku, kilkunastu milionów złotych umożliwiał znalezienie się na listach najbogatszych Polaków tygodnika „Wprost”. Najnowsze rankingi odnotowują majątki szacowane w miliardach złotych. K. Jasiołkowski, *Elita biznesu w Polsce*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2002. Zob. także: *Lista najbogatszych Polaków 2024*, „Forbes” [online], 29 II 2024 [dostęp: 13 III 2024]: <<https://www.forbes.pl/100-najbogatszych/100-najbogatszych-polakow-forbes-2024-najbogatsi-sie-bogaca-ranking-lista/myyjh7b>>.

pandemii COVID-19 doprowadził do gwałtownego powrotu rządowych interwencji w gospodarce. Poprzez ogromne bodźce monetarne i fiskalne, dotacje dla przedsiębiorstw, świadczenia socjalne i zaciąganie długów na poczet działań antykryzysowych sektor publiczny zwiększa swoją rolę polityczną i znaczenie. Nazbyt rzadko dyskutowaną innowacją polityczną w okresie pandemii koronawirusa było rozszerzenie zakresu interwencji o sprawy wychodzące poza standardowe kompetencje państwa. Radykalnym przejawem tego zjawiska było arbitralne wprowadzenie zakazu działalności gospodarczej (*lockdown*) i ograniczeń praw jednostki.

Wagę tego zagadnienia wzmacniają wdrażana już wcześniej przez rządy polityka klimatyczna, która zakłada redukcję emisji gazów cieplarnianych, oraz motywacje geopolityczne związane z protekcjonizmem w handlu zagranicznym i powrotem polityki przemysłowej w sferze technologii. Wynikają one ze strategicznej rywalizacji Stanów Zjednoczonych i innych państw zachodnich z Chinami, a w sferze bezpieczeństwa i obronności – także z Rosją. Pandemia wymusiła z kolei ingerencję państwa w ochronę zdrowia i zabezpieczenie łańcuchów dostaw, m.in. surowców naturalnych i żywności¹³. W takich okolicznościach warto przywołać interpretacje do robku Maksa Webera, zgodnie z którymi istnieją odmienne logiki władzy państwa i kapitału. Są one różnie zorganizowane i inaczej funkcjonują. Wymiana rynkowa nie zastępuje stosunków dominacji i władzy, jakie tworzy państwo, natomiast wytwarza inne hierarchie i zależności, korzystne dla dysponentów kapitału. Państwa kierują się racjonalnością wykraczającą poza kalkulacje ekonomiczne, np. w sferze bezpieczeństwa. Właściciele kapitału opierają się natomiast na rynkowej kalkulacji kosztów w stosunku do zysków, upłynniając swoje aktywa i spieniężając bogactwa, co sprzyja rozwojowi gospodarki. „Państwo i kapitał są zarazem wzajemnie od siebie zależne i antagonistyczne wobec siebie. Dyskusje na temat wolnego handlu oraz geopolityki na rynkach energetycznych dobrze tego dowodzą”¹⁴.

13 Na temat różnych koncepcji roli państwa w teoriach ekonomicznych z uwzględnieniem historycznych i współczesnych kryzysów oraz nowych priorytetów polityki państwa i skutków niekonwencjonalnych działań zob. Ł. Baszczak i in., *Powrót interwencjonizmu? Państwo i gospodarka w warunkach zagrożenia i kryzysów*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.

14 G. Ingham, *Kapitalizm*, Wydawnictwo „Sic!”, Warszawa 2011, s. 252.

Zgodnie z Weberem kapitalizm funkcjonuje najbardziej efektywnie, jeśli istnieje równowaga pomiędzy tymi odrębnymi logikami władzy oraz gdy państwo i społeczeństwo obywatelskie są wobec siebie autonomiczne. Pandemię COVID-19 można również rozpatrywać w kategoriach redefiniowania logiki władzy państwa i władzy kapitału. Narastające kryzysy kapitalizmu (w Ameryce Łacińskiej w 1995 r., w Azji w 1997, spółek internetowych w 2000, aż do kryzysu finansowego w Stanach Zjednoczonych w 2007) nasilają krytykę elit biznesu jako aktorów i największych beneficjentów zmian ekonomicznych. Na fali krytyki neoliberalizmu postępuje zmiana zależności pomiędzy elitami polityki i elitami biznesu, przyspieszona przez pandemię koronawirusa. Logika władzy państwa coraz bardziej podporządkowuje sobie racjonalność władzy kapitału. Rozpowszechnione postrzeżenie kryzysu pandemii COVID-19 jako przejawu niezdolności rynku do skutecznego przeciwdziałania jego skutkom potwierdza tezę Daniego Rodrika, że ograniczająca rolę państwa narodowego rynkowa hiperglobalizacja zaszła za daleko. Konieczne stało się duże wzmocnienie jego instytucji w zakresie wspierania gospodarek narodowych, funkcji socjalnych, ograniczenia nierówności i wykluczenia społecznego¹⁵. Teza ta została rozwinięta w koncepcji trylematu, zgodnie z którą występują zasadnicze sprzeczności pomiędzy racjonalnością rynkowej hiperglobalizacji, demokracji politycznej i rozwoju gospodarki na poziomie narodowym lub państwowym. Sprzeczności te powodują, że nie jest możliwa trwała koegzystencja tych trzech aspektów rozwoju w skali międzynarodowej bez znaczących dostosowań instytucjonalnych. Mogą one zakorzenić działanie rynków przede wszystkim w państwach dysponujących instrumentami do realizowania własnych stabilnych strategii zmian gospodarczych i społecznych, tworzących mechanizmy ochrony przed rozmaitymi szokami: zmianami technologicznymi, klimatycznymi, geopolitycznymi itd.¹⁶

15 D. Rodrik, *Has Globalization Gone too Far?*, Institute of International Economics, Washington DC 1997.

16 Rodrik przedstawił trylemat globalizacji następująco: „Jeśli musimy zachować państwo narodowe i chcieć hiperglobalizacji, to musimy zapomnieć o demokracji. A jeśli chcemy połączyć demokrację z państwem narodowym, to żegnaj głęboka globalizacja”. D. Rodrik, *The Globalization Paradox. Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist*, Oxford University Press, Oxford 2011, s. 200.

W koncepcji trylematu rynkowa hiperglobalizacja jest jedną z głównych przyczyn kryzysu demokracji, w tym poczucia braku sprawczości obywateli, a także jednym z głównych zagrożeń dla krajowej gospodarki podporządkowanej aktorom ponadnarodowym. Rozwój globalizacji możliwy był dzięki powołaniu przez państwa narodowe nowego szczebla koordynacji w postaci instytucji ponad- lub międzynarodowych, które tworzyły ramy dla współpracy i rozwoju gospodarczego. Odmienna dynamika zmian w różnych wymiarach globalizacji powoduje jednak, że działania tych instytucji często postrzegane są jako mało reprezentatywne, słabo rozliczalne lub sprzeczne z interesami narodowymi. Takie zjawiska tworzą napięcia i sprzeczności w relacjach między różnymi szczeblami zarządzania w każdej organizacji. Mogą również skutkować tendencjami odśrodkowymi, izolacjonistycznymi bądź nacjonalistycznymi, które kwestionują reguły systemowe w wymiarach krajowym i międzynarodowym. W rezultacie bez modyfikacji, które przywracają akceptację systemu, sprzeczności globalizacji sprzyjają delegitymizowaniu elit rządzących, tworząc przesłanki buntu peryferii: ekonomicznego, kulturowego i politycznego. W wymiarze krajowym bunt ten wzniesają i dyskontują liderzy populistyczni, autorytarni oraz nacjonalistyczni, którzy zwiększają rolę spersonalizowanej władzy wykonawczej, demontując demokrację i osłabiając władzę kapitału, zwłaszcza zagranicznego. Co paradoksalne, tego typu osoby same często wywodzą się z elit politycznych lub gospodarczych, ale przedstawiają się jako wyraziciele woli suwerena, którym mają być klasy ludowe.

W wymiarze międzynarodowym bunt peryferii kieruje się przeciwko hegemonii globalnej Północy (głównie USA), kwestionowanej przez kraje globalnego Południa z Chinami i Rosją na czele¹⁷. Sprzeczności i dylematy globalizacji nie są zagadnieniem nowym. Były już obecne w dyskusji o słabnącej pozycji Stanów Zjednoczonych po wojnie w Wietnamie,

17 Kluczowym forum takich działań jest powstała w 2009 r. nieformalna platforma współpracy Brazylii, Rosji, Indii, Chin i RPA (BRICS). Jest to najsilniejsze politycznie gremium państw globalnego Południa wywierające presję w sprawie reform systemu międzynarodowego, które ograniczałyby rolę Zachodu i zwiększały ich wpływy m.in. poprzez wspieranie własnych projektów (np. chińskiej Inicjatywy Pasa i Szlaku), tworzenie nowych instytucji finansowych i zwiększenie niezależności od dolara w światowym systemie finansowym. P. Kugiel, *Szczyt BRICS w RPA wzmacnia głos Globalnego Południa*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 25 VIII 2023.

upadku monetarnego systemu Bretton Woods w 1971 r., a także wzroście znaczenia innych państw – Japonii i Niemiec oraz strategicznej rywalizacji USA ze Związkiem Sowieckim. Zgodnie z podejściem neoliberalnym reguły systemowe ukształtowane w okresie dominacji Stanów Zjednoczonych po drugiej wojnie światowej są jednak nadal korzystne dla innych uczestników stosunków międzynarodowych. Wspierają oni współpracę także wtedy, gdy amerykański hegemon relatywnie traci dominującą pozycję w świecie. Udział w tym systemie otworzył bowiem możliwości włączenia w globalną gospodarkę nowych uczestników, szczególnie azjatyckich, co pozwoliło m.in. Chinom dokonać skoku rozwojowego do pozycji jednego z dwóch największych mocarstw świata¹⁸.

Kontrowersje wokół elit bogactwa

Od kryzysu finansowego z lat 2007–2008 ponownie wzrosło zainteresowanie elitami, zwłaszcza kumulacją prywatnego bogactwa i jej następstwami. Po upadku komunizmu na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. ich rolę i znaczenie przesłaniała teza o zanikaniu klas odwołująca się do zmian w sferze stosunków własnościowych, pracy, stylu życia, zachowań politycznych, a także wyłaniania się nowych podziałów społecznych związanych z płcią, narodowością bądź wiekiem¹⁹. Katalizatorem zmiany tej tendencji stała się bestsellerowa książka Thomasa Piketty'ego *Capital in the Twenty-First Century* z 2013 r., która przywróciła problem podziału dóbr do centrum analizy ekonomicznej i debaty publicznej. Wzbudziła również falę prac znanych ekonomistów, jak Joseph Eugene Stiglitz, Anthony Barnes Atkinson czy Branko Milanović, którzy zwracają uwagę na negatywny wpływ zwiększających się nierówności na wzrost gospodarczy, stabilizację społeczną i polaryzację obywateli rodzącą w społeczeństwach demokratycznych bunty przegranych.

18 R. O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984; F. Zakaria, *The Post-American World and the Rise of the Rest*, Penguin, London 2009; R. O. Keohane, *Hegemony and After: What Can Be Said about the Future of American Leadership*, „Foreign Affairs” 2012, vol. 1, No. 4, s. 1–5.

19 Tezę o zaniku klas oraz jej krytykę charakteryzuje Henryk Domański: H. Domański, *Struktura społeczna*, Scholar, Warszawa 2004, s. 62–82.

Postępujące akumulowanie bogactwa przez wąskie elity stanowi zagrożenie zarówno dla wolnorynkowej konkurencji, jak i demokracji politycznej²⁰.

Socjolog Ulrich Beck podkreślał, że władza ekonomiczna najszybciej przekształca się we władzę polityczną na poziomie transnarodowym. Kapitał „nie musi zakładać żadnych partii politycznych ani stawać do demokratycznych wyborów, aby mógł przeciw państwu wygrywać ekonomiczną metawładzę”²¹. Przykładem takich zależności były spory sądowe pomiędzy Komisją Europejską a firmą Microsoft Billa Gatesa o nadużywanie monopolistycznej pozycji na rynku systemów operacyjnych²². Ogromna koncentracja prywatnego bogactwa stała się zarzewiem masowych ruchów protestu, które jak Occupy Wall Street domagają się, by zaprzestano faworyzowania wielkich korporacji, wprowadzono progresywne podatki, większy egalitaryzm oraz polityki publiczne podnoszące szanse życiowe niższych klas i warstw społecznych²³. Krytykowana jest korelacja między bardzo wysokimi dochodami elit bogactwa a mechanizmami korupcji ujawnianymi w skandalach dostarczających obfitego materiału dla socjologii oszustw finansowych²⁴. Takie zjawiska określane bywają mianem refeudalizacji globalnego kapitalizmu, polegającej na osiągnięciu przez transnarodowe elity biznesu korzyści dzięki sprzyjającym regulacjom (np. podatkowym), korzystnej pozycji rynkowej i ekonomii skali. Budowanie gigantycznych majątków systemowo przerzuca koszty działania tych elit na państwa i niższe warstwy społeczne, które postrzegają taki system jako gwarantujący rosnące przywileje środowiskom bogactwa i zamożności, w sytuacji gdy większość innych ludzi ma ograniczone szanse życiowe²⁵.

20 J. E. Stiglitz, *Cena nierówności*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2015; B. Milanovic, *Global Inequality*, Harvard University Press, Harvard 2016; A. B. Atkinson, *Nierówności*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2017.

21 U. Beck, *Władza i przeciwwładza w epoce globalnej*, Scholar, Warszawa 2005, s. 166.

22 D. Konowrocka, *Vista zagarnia nowe rynki*, „Computerworld” [online, dostęp: 24 I 2022]: <<https://www.computerworld.pl/news/Vista-zagarnia-nowe-ryniki,318797.html>>.

23 M. Castells, *Ścieci...*

24 B. Harrington, *The Sociology of Financial Fraud*, [w:] *The Oxford Handbook of the Sociology of Finance*, ed. K. K. Cetina, A. Preda, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 393–410.

25 E. Szalai, *Refeudalization*, „Corvinus Journal of Sociology and Social Policy” 2018, vol. 8, s. 3–24.

Nowe badania dotyczące międzynarodowych elit biznesowych charakteryzują te środowiska jako pośredników tworzących sieci wpływów w różnych segmentach władzy, grupach nacisku, mediach, think tankach, firmach konsultingowych, fundacjach, uczelniach, działaniach charytatywnych itd. Elity te są zasadniczym składnikiem powiązań środowiskowych, które multiplikują możliwości efektywnego działania oficjalnych struktur, także w wymiarach transnarodowych²⁶. Rynkowa hiperglobalizacja sprzyjająca koncentracji wpływów ekonomicznych w rękach nielicznej grupy uczyniła z jej liderów elitę elit²⁷. Rdzeń takiej elity w świecie tworzy nieco ponad 215 tys. *ultra wealthy*, tj. osób posiadających ponad 50 mln dol. Generalnie szacuje się, że 56 mln ludzi w różnych państwach ma majątki przekraczające wartość 1 mln dol. Choć stanowią oni jedynie 1,1 proc. populacji, dysponują łącznie niemal 46 proc. bogactwa świata. Dla porównania biegunowo przeciwstawna największa liczebnie grupa dorosłych, tj. blisko 2,9 mld ludzi (55 proc. populacji) posiadała zasoby szacowane poniżej 10 tys. dol. i dysponowała łącznie zaledwie 1,3 proc. światowego bogactwa²⁸.

Bogactwo górnego procenta

Jednym z głównych zarzutów wobec neoliberalnej globalizacji gospodarczej jest wytworzenie reguł sprzyjających ogromnej koncentracji i centralizacji kapitału w skali ponadnarodowej, która osłabia sektor publiczny, klasy średnie oraz spójność społeczną, a także generuje wewnętrzne i międzynarodowe konflikty polityczne²⁹. *Global Wealth Report 2021* potwierdza długookresową tendencję do wzrostu koncentracji kapitału wśród małej grupy ludzi. Pomiędzy poszczególnymi państwami występują jednak bardzo znaczące różnice udziału w bogactwie górnego procenta populacji.

26 Zob. numer specjalny na temat elit: „Socio-Economic Review” 2018, vol. 16, No. 2.

27 D. Rothkopf, *Superklasa. Kto rządzi światem?*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2009, s. 20–21.

28 *Global Wealth Report 2021...*, s. 17, 22.

29 Niektórzy badacze zwracają uwagę, że konflikt ekonomiczny pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chinami, artykułowany w kategoriach konfrontacji największych potęg świata, przesłania interesy elit, które wzbogacają się na rynkowej globalizacji kosztem swoich społeczeństw, które partycypują w tych korzyściach w nieproporcjonalnie małym zakresie. M. C. Klein, M. Pettis, *Trade Wars Are Class Wars. How Rising Inequality Distorts the Global Economy and Threatens International Peace*, Yale University Press, New Haven–London 2020.

Tabela 1. Udział górnego procenta obywateli wybranych krajów w ich bogactwie w latach 2000–2020 wg wskaźnika Giniego

Państwo	Rok					
	2000	2005	2010	2015	2019	2020
Brazylia	44,2	45,1	40,5	48,6	46,9	49,6
Chiny	20,9	24,3	31,4	31,5	29,0	30,6
Francja	25,7	21,1	21,1	22,5	22,4	22,1
Niemcy	29,3	30,5	25,9	32,3	29,4	29,1
Indie	33,5	42,2	41,6	42,5	39,5	40,5
Włochy	22,1	18,3	17,3	22,8	21,8	22,2
Japonia	20,6	19,1	16,9	18,2	17,8	18,2
Rosja	54,3	60,3	62,6	63,0	57,1	58,2
Wielka Brytania	22,5	20,8	23,8	35,2	22,4	23,1
Stany Zjednoczone	32,8	32,7	33,3	34,9	35,0	35,3

Źródło: *Global Wealth Report 2021...*, s. 24

W zakresie koncentracji bogactwa występują różne tendencje i trzy wzorce zmian. W sześciu spośród porównywanych gospodarek udział 1 proc. populacji w bogactwie rośnie. Według wskaźnika Giniego są to kolejno: Rosja, Brazylia, Indie, USA, Chiny oraz Wielka Brytania. Różnice w tej grupie są jednak bardzo znaczące, nawet kilkukrotne, jak pomiędzy Rosją i Wielką Brytanią. W Niemczech i Włoszech udział 1 proc. populacji w bogactwie jest względnie stały (choć w Niemczech znacząco wyższy od włoskiego). We Francji i Japonii z kolei zmniejszył się, a w tej ostatniej jest tradycyjnie najniższy wśród rozpatrywanych państw. Dla pogłębienia interpretacji powyższych danych warto dodać, że grupy posiadaczy majątków są wewnętrznie bardzo zróżnicowane. Skalę tego zjawiska obrazuje *Bloomberg Billionaires Index*, który zamieszcza codzienny ranking pięciuset najbogatszych ludzi świata. Na przykład wartość majątku pierwszego na liście Elona Muska szacowana jest na 264 mld dol., a ostatniej w rankingu Sophie Bellon – na niemal 6 mld dol.³⁰ Posiadacze

30 *Bloomberg Billionaires Index*, „Bloomberg” [online, dostęp: 14 VI 2024]: <bloomberg.com/billionaires>.

największych majątków osiągają także znacząco wyższe zyski niż właściciele mniejszych fortun³¹.

Długookresowe nierówności socjoekonomiczne

Od kryzysu finansowego 2007–2008 dystanse ekonomiczne stały się ważnym przedmiotem badań instytucji międzynarodowych, których przykładem są opracowania OECD Income Distribution Database bądź World Top Income Database. *Global Wealth Report 2021* charakteryzuje trendy w nierówności bogactwa w rozpatrywanych państwach mierzone współczynnikiem Giniego w relatywnie długim okresie (tabela 2). Zgodnie z jego wynikami ukształtowały się w tym zakresie cztery wzorce zmian. Nierówności bogactwa:

1. zwiększyły się i osiągnęły najwyższą wartość w Brazylii, Rosji, USA i Indiach (>80);
2. istotnie zwiększyły się w Chinach i Włoszech (są jednak znacząco niższe niż w Niemczech i zbliżone do Wielkiej Brytanii);
3. utrzymały się na zbliżonym poziomie w Wielkiej Brytanii, Francji oraz Japonii, gdzie mają najniższą wartość wśród porównywanych państw (zbliżony współczynnik Giniego, chociaż nieco wyższy, wykazują Włochy);
4. istotnie spadły w Niemczech (gdzie wbrew obiegowym opiniom nierówności bogactwa są większe niż w Wielkiej Brytanii, Francji lub Włoszech)³².

31 W latach 2019–2020 kategoria osób z najwyższego progu majątkowego (UHNWI) wykazywała największy wzrost bogactwa, szacowany na 9,1 proc. *World Wealth Report 2021*, Capgemini Research Institute, 2021, s. 10.

32 Nierówności w Niemczech zaczęły narastać w latach dziewięćdziesiątych w związku ze zjednoczeniem kraju, prywatyzacją przedsiębiorstw w landach wschodnich (a w zachodnich m.in. Volkswagena i Lufthansy), proinwestycyjną polityką fiskalną, reformami liberalizującymi rynek pracy i obniżającymi poziom świadczeń socjalnych, bardzo dużym bezrobociem w landach wschodnich, polityką stosunkowo niskich płac dla utrzymania konkurencyjności eksportu, a także znaczącym napływem imigrantów, z których część nie podejmowała pracy zarobkowej. K. Yamamura, *Too Much Stuff. Capitalism in Crisis*, Policy Press, Chicago 2018, rozdz. 9; M. C. Klein, M. Pettis, *Trade...*, s. 131–173.

Tabela 2. Trendy w zakresie nierówności bogactwa w latach 2000–2020 wg współczynnika Giniego

Państwo	Rok					
	2000	2005	2010	2015	2019	2020
Brazylia	84,7	82,8	82,2	88,7	88,2	89,0
Chiny	59,9	63,6	69,8	71,1	69,7	70,4
Francja	69,7	67,0	69,9	70,0	69,9	70,0
Niemcy	81,2	82,7	77,5	79,3	77,9	77,9
Indie	74,7	81,0	82,1	83,3	82,0	82,3
Włochy	60,1	59,5	63,0	67,1	66,4	66,5
Japonia	64,7	63,2	62,5	63,5	64,2	64,4
Rosja	84,7	87,2	90,0	89,5	87,3	87,8
Wielka Brytania	70,7	67,7	69,2	73,1	71,4	71,7
Stany Zjednoczone	80,6	81,1	84,0	84,9	85,1	85,0

Źródło: *Global Wealth Report 2021...*, s. 24

Zmiany dystrybucji bogactwa w 2020 r.

W pandemii COVID-19 populacja elit bogactwa w niektórych państwach zwiększyła się (głównie w wysokorozwiniętych i Chinach), a w innych spadła. W największym zakresie korzystna zmiana wystąpiła w Stanach Zjednoczonych i Niemczech, a w mniejszej skali również w Australii, Japonii, Francji, Wielkiej Brytanii, Chinach, Kanadzie, Holandii i Włoszech. Według *Global Wealth Report 2021* między 2019 a 2020 r. na świecie przybyło nieco ponad 5,2 mln milionerów.

W tabeli 4 widzimy z kolei, że liczba milionerów zmniejszyła się przede wszystkim w krajach będących dostawcami surowców energetycznych i niżej rozwiniętych gospodarczo, co można wyjaśniać załamaniem popytu na ich eksport wskutek wprowadzenia *lockdownu* wiosną 2020 r. w najważniejszych państwach rozwiniętych. Taka sytuacja wystąpiła w Brazylii, Indiach, Rosji, Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Arabii Saudyjskiej, Tajlandii, Kuwejcie, Chile i Meksyku, a także w mającym specjalny status Hongkongu. Warto odnotować, że znaczące spadki liczby milionerów miały miejsce w krajach BRICS, z wyjątkiem Chin, co dodatkowo umacnia pozycję tego państwa jako gospodarczego i politycznego lidera globalnego Południa.

Tabela 3. Wzrosty liczby dorosłych z majątkiem powyżej 1 mln dol. w wybranych państwach w latach 2019–2020 (w tys.)

Państwo	Rok		Zmiana
	2019	2020	
Stany Zjednoczone	20 222	21 951	1730
Niemcy	2319	2953	633
Australia	1412	1805	392
Japonia	3272	3662	390
Francja	2159	2469	309
Wielka Brytania	2233	2491	258
Chiny	5022	5279	257
Kanada	1436	1682	246
Holandia	826	1039	214
Włochy	1293	1480	187
Świat	50 873	56 084	5211

Źródło: *Global Wealth Report 2021...*, s. 20**Tabela 4. Spadki liczby dorosłych z majątkiem powyżej 1 mln dol. w wybranych państwach w latach 2019–2020 (w tys.)**

Państwo	Rok		Zmiana
	2019	2020	
Brazylia	315	207	-108
Indie	764	698	-66
Rosja	313	269	-44
Hongkong	560	520	-40
ZEA	208	169	-39
Arabia Saudyjska	268	236	-32
Tajlandia	108	86	-21
Kuwejt	93	79	-14
Chile	77	64	-12
Meksyk	274	264	-10
Świat	50 873	56 084	5 211

Źródło: *Global Wealth Report 2021...*, s. 20

Ożywienie koniunktury w kolejnych miesiącach pandemii spowodowało duży wzrost popytu umożliwiającą dostawcom surowców energetycznych i krajom niżej rozwiniętym ponowne wejście na ścieżkę wzrostu gospodarczego. Tego rodzaju zmiana znajdzie też zapewne odzwierciedlenie we wzroście liczby milionerów w tych państwach. Wzrost gospodarczy w tej grupie krajów ma jednak charakter znacząco zróżnicowany, co zapewne wpłynie na liczebność tej kategorii społecznej i wielkość majątków elit bogactwa³³.

Kontrasty w regionalnych i krajowych transferach prywatnego majątku

W 2020 r. wystąpiła znacząca polaryzacja w rozkładzie bogactwa gospodarstw domowych w różnych regionach świata i państwach. Zwiększyły się majątki w Ameryce Północnej (głównie w USA), Europie (w Niemczech, Francji, Wielkiej Brytanii, Holandii i Włoszech), Chinach oraz państwach Azji i Pacyfiku. Największy regres wystąpił natomiast w Ameryce Łacińskiej, a w mniejszym stopniu – w Indiach i Afryce. Autorzy *Global Wealth Report 2021* podkreślają, że kontrast między rosnącym bogactwem części najzamożniejszych gospodarstw domowych, a tym, co dzieje się w całej gospodarce, stał się wyjątkowo wyraźny w czasie pandemii koronawirusa. W nawiązaniu do określenia Roberta Mertona kontrast ten można uznać za egzemplifikację efektu świętego Mateusza, dotyczącego ubożenia biednych i bogacenia się bogatych³⁴. Jego występowanie było kolejnym sygnałem ostrzegawczym, a zarazem negatywnym prognozą w globalnej konfrontacji politycznego liberalizmu i nowej autokracji. Dalsza polaryzacja majątkowa w państwach demokratycznych tworzy bowiem strukturalne przesłanki narastania wewnętrznych podziałów i konfliktów politycznych o podłożu ekonomicznym, które powodują erozję liberalnych instytucji Zachodu. Chociaż napięcia tego rodzaju występują cyklicznie w związku

- 33 Przykładowo na początku stycznia 2022 r. w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego Chile odnotowało wzrost PKB na poziomie 17,2 proc., Indie – 8,4 proc., Meksyk – 4,5 proc., Rosja – 4,3 proc., a Brazylia – 4 proc., ale Tajlandia miała wskaźnik 0,3 proc., a Arabia Saudyjska – 4,1 proc. „The Economist”, 15–21 I 2022, s. 76.
- 34 Termin pochodzi od imienia ewangelisty Mateusza, który pisał: „Albowiem wszelkiemu mającemu będzie dane i obfitować będzie, a temu, który nie ma, i to, co zda się mieć, będzie wzięte od niego”. Biblia Jakuba Wujka, Mt, 25:29.

z wahaniami koniunktury, stają się szczególnie groźne po okresie wzrostu dobrobytu, kiedy następuje gwałtowne załamanie gospodarcze³⁵.

Tabela 5. Polaryzacja bogactwa gospodarstw domowych w 2020 r.

Region/ państwo	Całkowity majątek (w mld dol.)	Zmiany w całkowitym majątku w porównaniu do 2019 r. (w mld dol.)	Zmiany w całkowitym majątku (w proc.)	Bogactwo na osobę dorosłą (w mld dol.)	Zmiany w bogactwie na osobę dorosłą (w proc.)
Afryka	4946	36	0,7	7 371	-2,1
Azja i Pacyfik	75 277	4694	6,7	60 790	5,0
Chiny	74 884	4246	6,0	67 771	5,4
Europa	103 213	9179	9,8	174 836	9,8
Indie	12 833	-594	-4,4	14 252	-6,1
Ameryka Łacińska	10 872	-1215	-10,1	24 301	-11,4
Ameryka Północna	136 316	12 370	10,0	486 930	9,1
Świat	418 342	28 716	7,4	79 952	6,0

Źródło: *Global Wealth Report 2021...*, s. 7

W państwach autokratycznych, gdzie koncentracja majątku i nierówności ekonomiczne są bardzo wysokie (jak w Rosji) bądź szybko rosące (jak w Chinach), problematyka bogactwa, jego pochodzenia i reguł reprodukcji bywa z kolei często tematem tabu, wiążąc się z cenzurą, represjami itd. Rządy autorytarne wykorzystują osłabienie krajów demokratycznych związane z polaryzacją majątkową do celów politycznych. Wskazują na kryzysogeny schyłkowy charakter zachodniego kapitalizmu, który traci atrakcyjność społeczną i swoją sprawczość, również na arenie międzynarodowej. Na takiej argumentacji budowane są antyliberalne narracje mające legitymizować władzę autorytarną, którą przedstawia się jako

35 Warto jednak uwzględnić zróżnicowaną akceptację nierówności dochodów w poszczególnych państwach, na co wskazują wyniki badania International Social Survey Programme (ISSP). Zob. H. Domański, *Sprawiedliwe nierówności zarobków w odczuciu społecznym*, Scholar, Warszawa 2013, s. 21–29.

alternatywny i bardziej perspektywiczny model rozwoju gospodarczego oraz gwarancję stabilności³⁶.

Wealth drivers. Przyczyny kumulacji majątkowej w czasie pandemii COVID-19

W państwach rozwiniętych największy wpływ na wzrost kumulacji prywatnego bogactwa wywarły rządowe pakiety antykryzysowe i polityka obniżania stóp procentowych przez banki centralne. Zamożne państwa dały w ten sposób dostęp do taniego kapitału o wyjątkowo dużej wartości³⁷. Osoby dostrzegające nowe możliwości i mogące z nich skorzystać (m.in. ze względu na odpowiednie zasoby materialne) uzyskały wyjątkowe szanse na pomnażanie majątku. Niskie, często ujemne stopy procentowe w połączeniu z dużym kapitałem i zdolnością kredytową otworzyły możliwości bardzo korzystnego inwestowania środków, np. w akcje firm, których wartość wzrosła wielokrotnie, jak spółki technologiczne bądź koncerny farmaceutyczne.

W centrach kapitalizmu rentowność takich inwestycji zwiększa struktura gospodarcza generująca rosnące zapotrzebowanie na cyfryzację i robotyzację, a także popyt napędzany napływem na rynek dużych środków budżetowych, pakietów antykryzysowych, programów socjalnych itd. Zakłócenia globalnych relacji handlowych czy wahania cen surowców energetycznych, które powodują niestabilność na rynkach walutowych i kapitałowych, wykorzystywane są zwykle przez ich najbogatszych uczestników przejmujących aktywa słabszych konkurentów oraz zwiększających poziom kontroli i udział w rynku (*market power*). Mogą oni korzystać z usług banków inwestycyjnych czy funduszy *hedgingowych*, które dysponują lepszą informacją w zakresie korzystnej lokaty kapitału niż inni uczestnicy rynku. Posiadanie dużych aktywów umożliwiało inwestowanie w wielu innych projektach, co multiplikowało ich rentowność. Strategiom takim sprzyjało stosowanie przez banki centralne niekonwencjonalnych środków działania, jak niskie stopy procentowe, co w okresie niepewności rynkowej

36 R. Kuźniar, *Zmierzch liberalnego porządku międzynarodowego 2011–2021*, Scholar, Warszawa 2023.

37 *Global Wealth Report 2021...*, s. 6.

przyczyniło się do skokowego wzrostu cen nieruchomości³⁸. Ekspertki kładą zatem nacisk na obiektywne uwarunkowania takich zjawisk i tendencji, np. wartość akcji na giełdzie czy siłę lokalnej waluty³⁹.

OECD i badacze ekonomii politycznej zwracają z kolei uwagę na bardziej subiektywne przesłanki wzrostu bogactwa w niektórych środowiskach gospodarczych. W analizach powiększania fortun akcentują kluczową rolę decyzji podejmowanych przez władze państwowe. Rządowe strategie miały zasadniczy wpływ na to, kto stawał się beneficjentem bądź przegrany pandemii COVID-19. Duże pakiety stymulujące gospodarkę stworzyły możliwości handlu wpływami, nepotyzmu, nieuczciwego faworyzowania niektórych regionów, grup społecznych lub podmiotów gospodarczych. Część decyzji podejmowano szybko i z pominięciem transparentności. Wyłonił się mechanizm transferów polegający na przesunięciu dóbr publicznych do wybranych beneficjentów. Ogromne kwoty, które w innych okolicznościach rozdzielane są w przetargach publicznych, przejmowali ludzie ze środowisk mających preferencyjny dostęp do niejawnych informacji i decydentów politycznych.

Na przykład w Wielkiej Brytanii aktywiści z Good Law Project wykazali, że osoby bliskie kręgom rządowym uzyskały miliony funtów szterlingów z pominięciem legalnych procedur. Takim sytuacjom sprzyjał kryzysowy deficyt demokracji, w tym obniżanie jakości rządzenia wynikające z dużego tempa wydarzeń i zmian regulacyjnych, które ze względu na nadzwyczajne okoliczności nie były przedmiotem debaty publicznej. W niektórych państwach, zwłaszcza mających problemy z praworządnością i korupcją, specjalne uprawnienia dla rządu na czas pandemii zostały wykorzystane do ograniczania roli instytucji kontrolnych i praw obywatelskich⁴⁰. Okoliczności otworzyły możliwość nadużywania władzy, co przejawiało się w kontrowersyjnym wydatkowaniu publicznych pieniędzy⁴¹.

38 A. Nölke, *Post-Corona Capitalism*, Bristol University Press, Bristol 2022, s. 45.

39 Szerzej na temat przyczyn większej kumulacji bogactwa i jego polaryzacji w różnych państwach i regionach z perspektywy usług finansowych zob. *World Ultra Wealth Report 2021...*, s. 8–10.

40 Badania międzynarodowej grupy badawczej z udziałem m.in. London School of Economics. A. Płomiń, *Kto zarobił na pandemii*, „Forbes Women” 2021, nr 6, s. 95–97.

41 W Polsce przykładem takich kontrowersyjnych decyzji były m.in. dokonywane przez Ministerstwo Zdrowia zakupy maseczek i respiratorów na początku pandemii koronawirusa. Zob. *Przygotowanie i działanie odpowiedzialnych organów państwa*,

Konkluzje: słabnące bogactwo Zachodu i narastanie globalnych napięć

Pandemia COVID-19 stała się kolejnym globalnym katalizatorem dużej polaryzacji majątkowej pomiędzy państwami i regionami świata. Jej przebieg i następstwa dowodzą, że kryzysy gospodarcze nie powodują destrukcji bogactwa, lecz następuje jego transfer. W XX w. centrami światowej zamożności były Europa Zachodnia i Stany Zjednoczone, skupiające największą liczbę milionerów oraz największy udział prywatnego bogactwa. Obecnym liderem są na tym polu USA, wiodące pod względem poziomu, zakresu i stopnia koncentracji indywidualnego bogactwa⁴². Zmiany kierunków przepływów takiego bogactwa mają jednak charakter częściowo odmienny od globalnych procesów makroekonomicznych. Na poziomie makroekonomicznym syntetycznym wskaźnikiem głównej tendencji jest szczególnie zmniejszający się udział UE w globalnym PKB mierzonym parytetem siły nabywczej. W 2008 r. wynosił on 30,2 proc., podczas gdy USA – 23,1 proc., a Chin – 7,2 proc. Dekadę później, a więc przed pandemią koronawirusa, udział UE bez Wielkiej Brytanii zmniejszył się do zaledwie 18,6 proc., tymczasem USA wzrósł do 24 proc., a Chin – do 15,9 proc.⁴³ W 2021 r. na pierwszym miejscu znalazły się Chiny z 18,6 proc., na drugim – USA z 15,7 proc., a udział UE zmalał do 14,8 proc.⁴⁴ Powyższe dane stanowią obrazowy wskaźnik regresu potencjału gospodarczego UE w porównaniu z USA i Chinami. Jeśli uwzględnić, że wzrost PKB tych państw jest wyższy niż w stagnacyjnej strefie euro, to pozycja unijnej dwudziestki siódemki

*instytucji i służb w sytuacji zagrożenia i wystąpienia chorób szczególnie niebezpiecznych i wysoce zakaźnych. Tworzenie i funkcjonowanie szpitali tymczasowych powstałych w związku z epidemią Covid-19, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2023. Później wicepremier i minister rozwoju w rządzie Mateusza Morawieckiego wyjaśniała: „Działaliśmy pod ogromną presją [...]. Dowiedzieliśmy się, że minister gospodarki Czech z walizką pieniędzy pojechał do Chin i kupił maski. Premier wtedy spytał, dlaczego my tak nie robimy [...] dzisiaj, po fakcie, mówimy – złamane zostały procedury. Tak, zapewne w wielu przypadkach działaliśmy niestandardowo. Ale wtedy nikt nie oczekiwał długich konsultacji. [...] Mieliliśmy przekonanie, że gra się toczy o ludzkie życie i zdrowie”. Zob. rozmowę z Jadwigą Emilewicz: E. Olczyk, *Sytuacja jak z Baśni Andersena*, „Rzeczpospolita”, 20–21 VII 2024, s. 37.*

42 J. Pietrzak, *Ewolucja...*, s. 93.

43 *EU in the World – 2020 Edition*, Eurostat, Luxembourg 2020, s. 66–67.

44 *EU in the World – 2023 Edition*, Eurostat, Luxembourg 2024, s. 38.

na ich tle nadal się pogarsza. Zwłaszcza że rozmaite tendencje odśrodkowe i konflikty osłabiają spójność UE, której efektywność odbiega na niekorzyść od największych konkurujących z nią państw⁴⁵.

Transfery prywatnego kapitału do Chin oraz innych krajów Azji i Pacyfiku, które notowano na początku pandemii, częściowo wpisują się w powyższe tendencje. Generalnie prognozy przyjmują, że ze względu na dynamikę PKB przepływ indywidualnego bogactwa z Zachodu na Wschód będzie kontynuowany, a różnice majątkowe pomiędzy USA i UE a Chinami oraz innymi krajami Azji i Pacyfiku będą ulegać erozji⁴⁶. Warto też odnotować, że znaczący w ostatnich latach spadek wzrostu gospodarczego w Chinach nie ma negatywnego przełożenia na prywatne bogactwo. Firma konsultingowa Knight Frank szacuje, że liczba osób dysponujących aktywami powyżej 1 mln dol. w skali świata zwiększy się o 28 proc. do 2028 r. W Chinach natomiast kategoria ta może się powiększyć o 47 proc. Duży wzrost bogactwa w tym państwie odnotowują również międzynarodowe banki zarządzające aktywami finansowymi i analizy sprzedaży produktów luksusowych marek, jak Louis Vuitton, Tissot czy Zegna⁴⁷.

Kierunki przepływów prywatnego bogactwa mają jednak swoją specyfikę, która odbiega od globalnych tendencji makroekonomicznych. Paradoksalnie największe po drugiej wojnie światowej załamanie gospodarki zwiększyło bogactwo elit w państwach zachodnich, które zostały szczególnie dotknięte pandemią, jak Stany Zjednoczone, Francja czy Włochy. Nadal zatem bogactwo *per capita* w USA i najważniejszych państwach UE jest dużo większe niż w innych regionach świata, co wynika m.in. z dużych różnic populacji⁴⁸. Równocześnie jednak trwanie takich tendencji może wzmacniać napięcia delegitymizujące elity prywatnego

45 K. Jasiocki, *Drifting toward Anarchy or a New Beginning? The Coronavirus vis-à-vis Political Changes in the European Union*, „Polish Sociological Review” 2021, vol. 1, s. 103–122.

46 *Global Wealth Report 2021...*, s. 32.

47 *Leave the Hermes at Home*, „The Economist”, 22 VI 2024, s. 55.

48 Warto również uwzględnić fakt, że różnice majątkowe zmniejszają się znacznie wolniej niż dochodowe. Przykładowo choć Irlandczycy mają znacząco wyższy dochód PKB na osobę niż Brytyjczycy, to majątek tych drugich, gromadzony przez pokolenia, nadal jest istotnie wyższy od majątku pierwszych. W. M. Orłowski, *Czy Polska dogoni Niemcy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, s. 27–28.

bogactwa i instytucje liberalne, krytykowane przez antysystemowy bunt peryferii wewnątrz państw zachodnich, jak i w relacjach pomiędzy bogatszą globalną Północą i biedniejszym globalnym Południem.

W takich okolicznościach polaryzacja dochodowa lub pogorszenie warunków życia na tle elit majątkowych sprzyjają redefiniowaniu zależności pomiędzy władzą państwa a władzą kapitału w kierunku nadrzędności polityki nad gospodarką. Teza Rodrika, że rynkowa hiperglobalizacja zaszła za daleko, znajduje konkretyzację w przekonaniu o konieczności wzmocnienia instytucji państwa, na które społeczeństwa mogą mieć większy wpływ niż na transnarodowy kapitał. W ostatnich latach rzadziej dostrzegana jest natomiast potrzeba wzmocnienia instytucji międzyrządowych bądź ponadnarodowych, co zwiększa prawdopodobieństwo zamykania się gospodarek krajowych, a w konsekwencji – eskalacji konfliktów pomiędzy państwami, regionami geograficznymi, grupami kapitałowymi, sieciami kooperantów itd. Taki kierunek zmian przenosi się na elity bogactwa, które częściej uwzględniają (bądź są zmuszane uwzględnić) preferencje elit politycznych w rywalizacji technologicznej, decyzjach inwestycyjnych i transakcjach handlowych.

Przekonanie, że instytucje demokracji liberalnej zostały w znacznej mierze zawłaszczone przez ponadnarodowe elity, zasila także tendencje populistyczne, autorytarne i ksenofobiczne, wykorzystujące pandemię do wzmacniania roli władzy wykonawczej⁴⁹. Gdyby posłużyć się językiem Karla Polanyiego, należałoby stwierdzić, że takie działania jak w latach trzydziestych XX w. stały się reakcją na kryzysy globalnego kapitalizmu i mają wywołać zmiany chroniące społeczeństwa, organizację krajowej produkcji i środowisko naturalne przed niszczącymi skutkami nadmiernej ekspansji mechanizmów rynkowych⁵⁰. Działania wielu populistycznych liderów dyskontujących rozczarowanie przegranych globalizacji kierowane są w znacznej mierze przeciwko kapitalizmowi kontrolowanemu przez elity transnarodowego bogactwa⁵¹. Rezultaty rządzenia niektórych z nich w okresie

49 Zob. kolejne edycje *Democracy Index* przygotowywane przez Economist Intelligence Unit.

50 K. Polanyi, *Wielka transformacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 155–158.

51 Częściową odpowiedzią władz różnych państw na bunt przegranych globalizacji były: zwiększanie ściągłości podatków od korporacji transnarodowych (w tym

pandemii COVID-19 zdają się jednak wskazywać, że zwiększanie roli władzy politycznej kosztem osłabiania demokracji i wpływów kapitału zagranicznego nie rozwiązuje trwale sprzeczności trylematu Rodrika. Wskazuje raczej na potrzebę porozumienia politycznego, które jak system Bretton Woods miałyby szansę stabilizowania handlu międzynarodowego i finansów. W obecnej sytuacji międzynarodowej, m.in. ze względu na sprzeczne podejścia głównych mocarstw, trudno jednak oczekiwać analogicznych rozwiązań, zwłaszcza że wcześniejsze długo odzwierciedlały przede wszystkim koncepcje i interesy globalnego hegemonu – Stanów Zjednoczonych⁵².

Zmieniający się układ sił w stosunkach międzynarodowych, który wynika ze wzrostu roli i znaczenia państw globalnego Południa, czyni dyskusyjnym uniwersalny charakter funkcjonowania liberalnych norm i instytucji (szczególnie że również państwa zachodnie nierzadko je naruszają)⁵³. Założenie, że reguły systemowe ukształtowane w okresie dominacji Stanów Zjednoczonych po 1945 r. są nadal korzystne dla innych uczestników stosunków międzynarodowych, jest kwestionowane przez część państw globalnego Południa, z Chinami i Rosją na czele. Wyrazicielem takich poglądów jest BRICS, które poszerza swoje forum o kolejne znaczące państwa, jak Arabia Saudyjska, Egipt, Iran czy Zjednoczone Emiraty Arabskie⁵⁴. Nawet jeśli nie pojawiają się żadne poważne kontrpropozycje dla liberalnych norm i instytucji międzynarodowych, to zakres ich funkcjonowania ogranicza się coraz częściej do państw globalnej

ograniczanie rajów podatkowych), zwiększanie progresji podatkowej i inwestycji publicznych w ochronę zdrowia, technologie cyfrowe, edukację i rozwój regionalny. Dyskutowane są próby wypracowania nowych form dystrybucji, np. powszechnego dochodu podstawowego, a także spopularyzowania systemu obywatelskiej dywidendy przekazującej mieszkańcom część dochodów wytwarzanych w kraju z tytułu wydobycia surowców naturalnych, m.in. na wzór norweskiego rządowego funduszu emerytalnego lub corocznych świadczeń wypłacanych przez władze Alaski. M. Mazzucato, *Capitalism after the Pandemic. Getting the Recovery Right*, „Foreign Affairs” [online], 2 X 2020 [dostęp: 25 I 2022]: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-10-02/capitalism-after-covid-19-pandemic>>.

52 N. Ferguson, *Colossus. The Rise and Fall of the American Empire*, Penguin, London 2005, s. 9–10.

53 R. Kuźniar, *Zmierzch...*

54 Jeszcze przed rozszerzeniem z 1 I 2024 r. państwa BRICS obejmowały łącznie ponad 40 proc. populacji świata, 26 proc. globalnego PKB i 18 proc. wartości handlu. Zainteresowanie członkostwem w tym formacie współpracy wyraża ponad sześćdziesiąt państw. P. Kugiel, *Szczyt...*

Północy. Pozostaje zatem kwestią otwartą, czy lub jak długo, na jakich zasadach, w jakim zakresie i w jakich formach instytucjonalnych może być kontynuowana współpraca międzynarodowa w sytuacji, gdy Stany Zjednoczone jako główny twórca jej dotychczasowego modelu relatywnie tracą swoją dominującą pozycję w świecie (podobnie, chociaż znacznie szybciej, słabnie UE jako inny ważny uczestnik tego systemu). W takim kontekście warto również badać kumulacje oraz transfery prywatnego bogactwa jako ważne wskaźniki gospodarczych i politycznych zmian współczesnego świata. Jest to poszukiwanie odpowiedzi na pytanie zapisane na ścianie domu przy Oxford Street w Londynie: *Money rules the world, but who rules the money?*

Bibliografia

- Atkinson A. B., *Nierówności*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2017.
- Baszczak Ł., Leszczyński P., Wincewicz P., Zyzik A., *Powrót interwencjonizmu? Państwo i gospodarka w warunkach zagrożenia i kryzysów*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.
- Beck U., *Władza i przeciwwładza w epoce globalnej*, Scholar, Warszawa 2005.
- Black J., *Słownik ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Bloomberg Billionaires Index*, „Bloomberg” [online, dostęp: 14 VI 2024]: <bloomberg.com/billionaires>.
- Castells M., *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Domański H., *Sprawiedliwe nierówności zarobków w odczuciu społecznym*, Scholar, Warszawa 2013.
- Domański H., *Struktura społeczna*, Scholar, Warszawa 2004.
- „The Economist”, 15–21 I 2022.
- EU in the World – 2020 Edition*, Eurostat, Luxembourg 2020.
- EU in the World – 2023 Edition*, Eurostat, Luxembourg 2024.
- Ferguson N., *Colossus. The Rise and Fall of the American Empire*, Penguin, London 2005.
- Global Wealth Report 2021*, Credit Suisse Research Institute, 2021.
- Harrington B., *The Sociology of Financial Fraud*, [w:] *The Oxford Handbook of the Sociology of Finance*, ed. K. K. Cetina, A. Preda, Oxford University Press, Oxford 2014.
- Ingham G., *Kapitalizm*, Wydawnictwo „Sic”, Warszawa 2011.
- Jasiński K., *Czym jest bogactwo? Definicje, przedmiot i wybrane problemy badawcze*, [w:] *Świat (bez) pracy. Od fordyzmu do czwartej rewolucji przemysłowej*, red. J. Czarzasty, Cz. Kliszko, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2018.

- Jasiecki K., *Drifting toward Anarchy or a New Beginning? The Coronavirus vis-à-vis Political Changes in the European Union*, „Polish Sociological Review” 2021, vol. 1.
- Jasiecki K., *Elita biznesu w Polsce*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2002.
- Keohane R. O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.
- Keohane R. O., *Hegemony and After: What Can Be Said about the Future of American Leadership*, „Foreign Affairs” 2012, vol. 1, No. 4.
- Klein M. C., Pettis M., *Trade Wars Are Class Wars. How Rising Inequality Distorts the Global Economy and Threatens International Peace*, Yale University Press, New Haven–London 2020.
- Konowrocka D., *Vista zagarnia nowe rynki*, „Computerworld” [online, dostęp: 24 I 2022]: <<https://www.computerworld.pl/news/Vista-zagarnia-nowe-rynki,318797.html>>.
- Kugiel P., *Szczyt BRICS w RPA wzmacnia głos Globalnego Południa*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 25 VIII 2023.
- Kuźniar R., *Zmierzch liberalnego porządku międzynarodowego 2011–2021*, Scholar, Warszawa 2023.
- Leave the Hermes at Home*, „The Economist”, 22 VI 2024.
- Lista najbogatszych Polaków 2024*, „Forbes” [online], 29 II 2024 [dostęp: 13 III 2024]: <<https://www.forbes.pl/100-najbogatszych/100-najbogatszych-polakow-forbes-2024-najbogatsi-sie-bogaca-ranking-lista/mypjh7b>>.
- Mazzucato M., *Capitalism after the Pandemic. Getting the Recovery Right*, „Foreign Affairs” [online], 2 X 2020 [dostęp: 25 I 2022]: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-10-02/capitalism-after-covid-19-pandemic>>.
- Milanovic B., *Global Inequality*, Harvard University Press, Harvard 2016.
- Nölke A., *Post-Corona Capitalism*, Bristol University Press, Bristol 2022.
- Olczyk E., *Sytuacja jak z Baśni Andersena*, „Rzeczpospolita”, 20–21 VII 2024.
- Orłowski W. M., *Czy Polska dogoni Niemcy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- The Oxford Handbook of the Sociology of Finance*, ed. K. K. Cetina, A. Preda, Oxford University Press, Oxford 2014.
- Pietrzak J., *Ewolucja usług Private Banking & Wealth Management*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2013.
- Piketty T., *Kapitał w XXI wieku*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2015.
- Płomień A., *Kto zarobił na pandemii*, „Forbes Women” 2021, nr 6.
- Polanyi K., *Wielka transformacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Przygotowanie i działanie odpowiedzialnych organów państwa, instytucji i służb w sytuacji zagrożenia i wystąpienia chorób szczególnie niebezpiecznych i wysoce zakaźnych. Tworzenie i funkcjonowanie szpitali tymczasowych powstałych w związku z epidemią Covid-19*, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2023.

- Rodrik D., *The Globalization Paradox. Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- Rodrik D., *Has Globalization Gone too Far?*, Institute of International Economics, Washington DC 1997.
- Rotthkopf D., *Superklasa. Kto rządzi światem?*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2009.
- Słownik finansów i bankowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- „Socio-Economic Review” 2018, vol. 16, No. 2.
- Solarz K., *Shadow banking: systemowa innowacja finansowa*, Społeczna Akademia Nauk, Łódź 2014.
- Statystyka społeczna*, red. T. Panek, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Stiglitz J. E., *Cena nierówności*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2015.
- Szalai E., *Refeudalization*, „Corvinus Journal of Sociology and Social Policy” 2018, vol. 8.
- Szulc A., *Krzywa Lorentza i indeks Giniego*, [w:] *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Śledziwska K., Włoch R., *Gospodarka cyfrowa*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2020.
- Świat (bez) pracy. Od fordyzmu do czwartej rewolucji przemysłowej*, red. J. Czarzasty, Cz. Kliszko, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2018.
- World Ultra Wealth Report 2021*, The Wealth-X World, New York-London-Budapest-Cyberjaya 2021.
- World Wealth Report 2021*, Capgemini Research Institute, 2021.
- Yamamura K., *Too Much Stuff. Capitalism in Crisis*, Policy Press, Chicago 2018.
- Zakaria F., *The Post-American World and the Rise of the Rest*, Penguin, London 2009.
- Zorska A., *Korporacje transnarodowe*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.